

บางปลาสร้อย - บางปะกง : วิถีและพลัง ภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรมสามน้ำ
Bangplasoi - Bangpakong : the way of wisdom - contemporary culture Saam Nam

❖ สุชาติ เกาทอง ❖

บางปลาสร้อย - บางปะกง : วิถีและพลัง ภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรมสามน้ำ Bangplaso - Bangpakong : the way of wisdom - contemporary culture Saam Nam

❖ สุชาติ เกาทอง¹ ❖

บทคัดย่อ

แผนงานวิจัย “บางปลาสร้อย - บางปะกง : วิถีและพลัง ภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรม 3 น้ำ” มีวัตถุประสงค์หลักของแผนงานวิจัยคือ 1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติและการดำรงอยู่ของภูมิรู้ และภูมิปัญญาชาวบ้านดั้งเดิมและการปรับปรุงยุคที่แปรรูปภูมิรู้และปัญญาในลักษณะร่วมสมัยอย่างเป็นระบบ ในวิถีสายน้ำแห่งภูมิปัญญา 2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของวัฒนธรรมสามน้ำ ที่แสดงถึงวิถีและพลังภูมิปัญญาดั้งเดิม และภูมิปัญญาร่วมสมัยในสภาวะความน่าจะเป็นของสังคมปัจจุบัน 3. ศึกษาวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ของการนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาร่วมสมัยไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ได้จริง การวิจัยอาศัยระเบียบวิธีเชิงคุณภาพและเชิงประยุกต์เพื่อให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ศึกษา ได้ผลการวิจัยคือ พลวัตของนิเวศวัฒนธรรมมีความเป็นภูมิลักษณะของชายฝั่งทะเลและแม่น้ำมีส่วนของความ เป็นเหตุผลของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และปัจจัยการถือกำเนิดวิถีวัฒนธรรมสามน้ำคือ น้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืดกับสังคมวัฒนธรรมชาวบ้านในสองพื้นที่ข้างต้น จนสั่งสมสืบทอดเป็นภูมิรู้และภูมิปัญญาของชุมชนในหลายมิติได้แก่ คติความเชื่อในสิ่งอยู่เหนือธรรมชาติในทะเล ท้องฟ้า เจ้าพ่อสาคร พ่อปู่เจ้าปู่เจ้าแม่สามमुख การประกอบอาชีพทางน้ำ การปลูกเรือ การสร้างศาลเทพารักษ์และศาลเจ้า และการใช้สมุนไพรจากธรรมชาติของหมอพื้นบ้าน เป็นต้น การเคลื่อนไหวของผู้คนในหลายระยะ และการเปลี่ยนแปลงเส้นทางสัญจรได้นำพาคติความเชื่อจากวัฒนธรรมใหม่เข้ามาและมีผลต่อการปรับปรุง ยุคที่พัฒนาวิถี และวัฒนธรรมสามน้ำเดิมให้เปลี่ยนแปลงไปมีศิลปะวัฒนธรรมใหม่ ปัญญาต่างวัฒนธรรมเข้ามาผสมผสานจนเกิดเป็นภูมิรู้และลักษณะภูมิปัญญาร่วมสมัยใหม่เพิ่มมากยิ่งขึ้น สร้างความเป็นคุณลักษณะใหม่จากการผสมผสานคุณค่าดั้งเดิมที่ได้รับการประยุกต์ให้ร่วมสมัยขึ้นของวิถีวัฒนธรรมสามน้ำ เป็นวิถีและพลังความเป็นไปได้ใหม่ที่มีกำลังจูงนำไปสู่การพัฒนาให้เกิดเป็นภูมิปัญญาร่วมสมัยที่มีคุณค่ามูลค่าต่อไป

Abstract

This research project “Bangplaso - Bangpakong : the way of wisdom - contemporary culture Saam Nam” is aiming 1) To study and analyze the style of knowledge and wisdom existence from primitive people who live along the river, their adaptation and transformation of knowledge and wisdom in a contemporary way systematically 2) To study and analyze the characteristic of the 3 water cultures presented the way and the power of tradition and wisdom in the context of current society 3) To study and analyze of the feasibility in bringing the body of knowledge from the current wisdom and turn into a more practical advantage. The research was used qualitative and applied methods in order to conform with the studied information. The result shows that the dynamics of the cultural ecosystem has the geographic of coast and rivers which causes different natural phenomena in the area and also be factors that lead to the 3 water cultures which are salt water, brackish water, and fresh water, together with the social culture of people in those two areas above. There have been the inheritance of knowledge and wisdom from the ocean, the sky, the master Sakorn, the grandfather (Por poo, Chao Poo), and the goddess of Sam-mook. They also believe in using many supernatural in their living, working, building houses, building shrines, and how they use herbs to cure different illness from local doctors. The movement of people in various stages and the change of routing have brought new beliefs into the culture and influence the improvement and adaptation of life of

¹ ศาสตราจารย์, สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

the 3 water cultures. There are the combination of different cultures and turn them into new knowledge and the new characteristic of the contemporary wisdom. The way they mix the old and the new cultures together leads to the further development of the valuable contemporary wisdom.

หลักการและเหตุผล

บุรพทิศ ชายฝั่งทะเลตะวันออกมีภูมิประเทศติดต่อกับ ชายทะเล และมีแม่น้ำลำคลองเชื่อมโยงติดต่อกัน ช่วย สร้างความอุดมสมบูรณ์และความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรม มาโดยลำดับ โดยเฉพาะจังหวัดชลบุรี และฉะเชิงเทรา ในเขตบางปลาสร้อย - บางปะกง มีภูมิฐานติดต่อกัน โดยมีทะเลและแม่น้ำบางปะกงเป็นเส้นทางสัญจรติดต่อ ระหว่างกัน ประการสำคัญ พื้นที่ตั้งบางส่วนของลักษณะเมือง ดังกล่าว เป็นชายขอบของเมืองหลวงและชลบุรีเป็นหัวเมือง ขึ้นใน มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ อาณาบริเวณนี้จากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ มีหลักฐานที่เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของชุมชน บ้านเมือง มาตั้งแต่อารยธรรมสมัย ทวารดี พัฒนาการสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เป็นความต่อเนื่อง ทางสังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่สั่งสม สืบทอดมาจาก บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันอย่างมีนัยความหมาย

หลักฐานการมีอยู่ของบ้านเมือง การเคลื่อนไหวของ ผู้คนต่างๆ ในเขตชายขอบและหัวเมืองชั้นในที่จังหวัดชลบุรี ของเมืองหลวงนี้คือ อารยธรรมทวารวดีในเขตเมืองพนสนิคม มีชื่อ “เมืองพระรถ” “เมืองพญาเร่” (พญาเล่ห์) ของตำบลปอทอง และลงมาทางชายฝั่งทะเลคือ เมืองศรีโพธิ์ (ศรีพะโร) ในเขต ตำบลหนองไม้แดง และบางทราย จนถึง “เมืองบางปลาสร้อย” ซึ่งเป็นชุมชนเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออกของอ่าวไทย เป็น สถานที่ตั้งของเมืองชลบุรีในปัจจุบัน ทางด้านทิศเหนือติดต่อกับ บางปะกง หรือ “บางมังกง” ของเมืองฉะเชิงเทรา หรือที่ชื่อ “แปดริ้ว” (Put rue) ในอดีต หรือหลักฐานชื่อบ้าน นามเมือง ในสมุดไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี แสดงถึงแผนที่ เส้นทางสัญจรในอดีตที่ปรากฏชื่อ บางเหี้ย บางปลาสร้อย บางทราย บางพระเรือ บางละมุง ล้วนเกี่ยวข้องกับชุมชนชาวน้ำ เป็นชื่อบ้านชุมชนมีคำว่า “บาง” เป็นคำที่สื่อความถึง ชุมชน ชาวน้ำ ชื่อบ้านนามเมืองนี้ยังแสดงให้เห็นถึงที่มาที่ไปของชุมชน และความเคลื่อนไหวของวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย นอกจากนี้ ยังมีเรื่องเล่าและนิทานพื้นบ้านของชุมชนชาวน้ำ เช่น

เรื่องเศรษฐีฟาโล และตาอู่แพของวัดอู่ตะเภา ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ซัดติดกัน ต่างล้วนมีเรื่องราวเชื่อมโยงกับการมีอยู่ การเป็นไปของวิถีผู้คนในเรื่องการค้าสำเภาในเขตชายฝั่งทะเล และการเดินทางค้าขายระหว่างเมืองศรีพะโล้ไปถึงแปดริ้ว (ฉะเชิงเทราปัจจุบัน) จนปรากฏชื่อบ้านและวัด คือ คอเขาขาด และวัดอู่ตะเภา เป็นต้น การมีอยู่และเป็นไปของผู้คน ชุมชน บ้านเมืองชายฝั่งทะเล มาปรากฏความเป็นตัวตนกระจ่างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ขณะเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้เดินทางมารวบรวมไพร่พลทางตะวันออก เพื่อไปกอบกู้เอกราชคืนจากพม่า และสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1) ในเอกสาร “นิราศเมืองแกลง” ของสุนทรภู่ เนื้อหาในคำกลอนต่างบอกเล่าความเป็นไปของวิถีผู้คนชายน้ำระหว่างแม่น้ำบางมั่งงัดเดิม และชายทะเลบางปลาสร้อย ให้เห็นภาพอย่างเป็นรูปธรรมของชุมชนผู้คน ความเป็นอยู่ของชาวน้ำจืด และชาวน้ำเค็มในมิติต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ประเพณี การช่าง อาหาร การค้า ชื่อบ้านนามเมือง และภูมิปัญญา เป็นต้น เช่น บทหนึ่งในนิราศฯ กล่าวว่า

“...ถึงหย่อมย่านบ้านบางมั่งงัดนั้น
แต่ล้วนบ้านตากปลาริมวาริน
เห็นศาลเจ้าเหล่าเจ็กอยู่เชิงแซ่
เกเลเอ๋ยเคยข้ามคองคาลัย

หรือความอีกตอนหนึ่งเมื่อมาที่ตลาดบางปลาสร้อย กล่าวว่า

“...เป็นสองแถวแนวถนนคนสะพรั่ง
ดูรูปร่างนางบรรดาแม่ค้าเคียง
ชายหอยแครงแมงกุกกับปูม้า
พวกเจ็กจีนลินค้ำเอามาวาง
ที่ชายผ้าหน้าลึงก็เปิดโถง
สักยี่สิบหยิบออกเป็นกอบกอง

หรือเนื้อความบางตอนของนิราศ

“...จึงมั่งคั่งตั้งบ้านในการบาป
จะปลูกเรือนก็มีได้ใส่ปล้นลม

หรืออีกบทหนึ่งว่า

“...พลางรำพึงถึงทางที่กลางเถื่อน
มีมิดชายท่าย่านเป็นบ้านไทย
(องค์การคำครุสภา.2538.)

ความหมายเชิงนัยจากคำกลอนในนิราศข้างต้น ประกอบกับเหตุการณ์ทางภูมิหลังที่เกี่ยวข้องกับการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนต่างวัฒนธรรมและชาติเพื่อนบ้านในชั้นหลัง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ลงมาของชาวลาว ชาวมอญ ชาวเขมร และชาวจีนในรุ่นหลังๆ ลงมาเองก็ตาม มีผลให้ชุมชนชายฝั่งทะเลแถบบางปลาสร้อย ลุ่มแม่น้ำบางปะกง และเขตพื้นที่เกี่ยวเนื่อง มีการพัฒนาทางสังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญา จากฐานความรู้ ภูมิรัฐของวัฒนธรรมใหม่ที่แพร่หลายเข้ามา หรือติดตามตัวของผู้คนที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแหล่งต่างๆ ของพื้นที่ชายฝั่งทะเล จนทำให้เกิดการผสมผสาน การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันไปมา มีผลให้วัฒนธรรม ภูมิปัญญาเดิมมีการคลี่คลายพัฒนาไปเป็นลำดับโดยวัฒนธรรม เกิดการแปรและเปลี่ยนรูปเป็นวัฒนธรรมผสมของภูมิปัญญาร่วมสมัยแบบใหม่ๆ ทั้งที่ยังคงยึดโยงอยู่กับรากเหง้าของวัฒนธรรมเดิม กับแปรรูปเปลี่ยนร่างไปเป็นรูปลักษณะทางภูมิปัญญาแบบใหม่ๆ แปลกๆ อย่างมีนัยความหมาย อาทิ ภูมิปัญญางานช่าง ภูมิปัญญาอาหาร ภูมิปัญญาการประกอบอาชีพ

ดูเรียงรันเรือนเรียบชลาลัย
เหม็นแต่กลิ่นเน่าอบตลบไป
ปูนทะก่ององค์แก้งเชิงเศไย
ช่วยคุ้มภัยปากอ่าวเกิดเจ้านาย”

ข้างยืนบังนั่งร้านประสานเสียง
เห็นเกลี้ยงเกลี้ยงกล้องแกล้งเป็นอย่างกลาง
หมึกแมงดาหอยคองรองกระถาง
มะเขือคางแพะเผือก ผักกาดดอง
ล้วนเขี้ยวโป่งหญิงชายมาจ่ายของ
ที่เที่ยวท่องทัศนajanสายันท์”

แต่ต้องสาปเคหาสาสม
ใครขึ้นทำก็ระทมด้วยเพลิงลาม”

จึงคล้อยเคลื่อนนาวาเข้าอาศัย
สำนักในเคหาขุนจำเมือง”

ประมง และภูมิปัญญาโหราศาสตร์ทางทะเล เป็นต้น โดยภูมิปัญญาดังกล่าวยังคงดำรงอยู่ของวิถีและพลังในชุมชนชาวน้ำ ทั้งที่ตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณ “น้ำเค็ม” และตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณ “น้ำกร่อย” และ “น้ำจืด” ของสายน้ำทางวัฒนธรรมผสมอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย นับเป็นการดำรงอยู่และเป็นไปตามสภาวะตามที่มีเป็น และมีความน่าจะเป็น (Possibility) ในการนำไปตัดแปลงพัฒนาให้เกิดประโยชน์ได้

ปัญหา คือ การศึกษาวิจัยที่ผ่านมาเป็นเรื่องประเด็นเฉพาะด้านไม่ครอบคลุมความรู้ ความจริงในหลายด้านที่ผสมผสานกัน เช่น นิเวศวัฒนธรรม ภูมิปัญญา สถาปัตยกรรม คติความเชื่อ และศิลปกรรม เป็นต้น โดยเฉพาะเรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีท้องถิ่น อันเป็นองค์ความรู้หรือสติปัญญาที่เกิดจากการสั่งสมสืบทอด หรือเทคนิควิธีการดั้งเดิมที่เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตนั้น โดยภาพรวมมักจะขาดการสนใจศึกษาอย่างลงลึกในแต่ละมิติ เพื่อให้มองเห็น “องค์ความรู้” หรือ “ชุดความรู้” ที่เกาะเกี่ยวเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบระหว่าง “ภูมิรู้ ภูมิสังคม ภูมิประชา และภูมิปัญญา” ซึ่งการศึกษาวิจัยแบบแผนงานวิจัยมีโครงการวิจัยเกี่ยวข้องหลายชุดตามปัญหาที่กล่าวมา และมีเรื่องของความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีเป็นปัจจัยบูรณาการรวมหน่วย อีกทั้งปัจจุบันเรื่องของจิตสำนึกรักแผ่นดินเกิด รักท้องถิ่น ความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของเรา เป็นสามัญสำนึกที่ควรปลูกฝัง และปลูกให้ชุมชนหวนกลับมาให้ความสำคัญ และสนใจในการอนุรักษ์ เพื่อพัฒนาให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป สร้างสรรค์ความเป็นไปได้ด้วยการนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาเดิมไปต่อยอดให้เกิดประโยชน์ในสังคมปัจจุบัน ก่อนที่รากเหง้า จิตวิญญาณของท้องถิ่นจะกลายเป็นอันไปเสียหมด โดยมีวัตถุประสงค์ของแผนงานวิจัยดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงสภาวะการดำรงอยู่ของภูมิรู้และภูมิปัญญาชาวน้ำดั้งเดิม และการปรับประยุกต์ แปรรูป ภูมิรู้และปัญญา ในลักษณะร่วมสมัยอย่างเป็นระบบในวิถีสายน้ำแห่งภูมิปัญญา
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของวัฒนธรรมผสมสามน้ำที่แสดงถึงวิถีและพลังทางภูมิปัญญาดั้งเดิมและภูมิปัญญาร่วมสมัยในสภาวะของความน่าจะเป็นในสังคมปัจจุบัน

3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ของการนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาร่วมสมัยไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ได้จริง

ผู้รับผิดชอบ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณสุชาติ เกาทอง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ผู้เข้าร่วมโครงการ

คณาจารย์สาขาวิชาต่างๆ จำนวน 9 คน โดยมีรายชื่อ ดังนี้

1. นายสุชาติ เกาทอง
ชื่อแผนงานวิจัย : บางปลาสร้อย - บางปะกง : วิถีและพลัง ภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรมสามน้ำ (บริหารโครงการและวิเคราะห์สรุปผลโครงการ)
2. นางภารดี มหาขันธ์ และนางสาวนันท์ชญา มหาขันธ์
ชื่อโครงการย่อย : ความหลากหลายทางนิเวศวัฒนธรรม บางปลาสร้อย : รากฐานและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี
3. นายสมาน สรรพศรี
ชื่อโครงการย่อย : คติความเชื่อและภูมิรู้ของวัฒนธรรมชาวน้ำไทยจีนในเขตบางปะกง - บางปลาสร้อย
4. นางสาวกฤษณา เรื่องชีวิติน
ชื่อโครงการย่อย : สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น : ภาพสะท้อนภูมิวัฒนธรรมและวิถีชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย
5. นายชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร
ชื่อโครงการย่อย : สายธารสัมพันธ์ ภูมิปัญญาสุขภาพ 3 สายชล : สถานการณ์การใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน 3 ถิ่นน้ำในปัจจุบัน (พ.ศ. 2553 - พ.ศ. 2558)
6. นายวชิรพงศ์ มณีนันท์วิวัฒน์
ชื่อโครงการย่อย : กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนริมน้ำบางปะกง-ริมน้ำบางปลาสร้อย : กรณีศึกษาอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา และชุมชนบางปลาสร้อย อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี
7. นางสาวพนัชกร เพชรนาค
ชื่อโครงการย่อย : ปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ของรูปเคารพที่ปรากฏในลุ่มน้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา : ดินแดนแห่งวัฒนธรรมสามน้ำ

8. นายอาจิมโจนาธาน อาจิมกิจ
ชื่อโครงการย่อย : วิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกง ที่ปรากฏใน
ภาพระดับพุทธศาสนสถานพื้นที่ จังหวัดฉะเชิงเทรา
9. นายธีระพงษ์ ทศวัฒน์
ชื่อโครงการย่อย : ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการปรับตัว
ของชุมชนท่าสะพานท่ามกลางกระแสสังคมอุตสาหกรรม

เป้าหมายของผลการดำเนินการ

1. การวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่ความรู้และความเข้าใจ ถึงสภาวะดำรงอยู่ของภูมิรู้ และภูมิปัญญาวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้านว่ามีประมาณมากน้อยเพียงไร ทั้งในเชิงความรู้ผ่านวรรณกรรม ธรรมชาติวิทยา ความรู้ผ่านกระบวนการผลิต และผลผลิต (Output) ในรูปลักษณะต่างๆ กันไป
2. การวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่กระบวนการของการแปรเปลี่ยนวิถีจากภูมิรู้ และภูมิปัญญาในลักษณะร่วมสมัย ตั้งแต่ต้นทาง กลางทาง และปลายทาง อย่างเป็นระบบ โดยชี้แสดงถึงเหตุปัจจัยที่มีผลต่อความเป็นไป แปรเปลี่ยนของรูปความรู้เดิม และความรู้ร่วมสมัยอันมีนัยสัมพันธ์ร่วมกัน ในบริบทของเส้นทางสายน้ำแห่งภูมิปัญญา
3. การวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่ความเข้าใจ เข้าถึงภูมิรู้ ภูมิปัญญา ปัจจัยจากชุมชนทางวัฒนธรรม ได้แก่ จีน ลาว เขมร มอญ ในเขตน้ำเค็ม น้ำจืด และน้ำกร่อย ที่มีผลต่อภูมิปัญญาดั้งเดิม ภูมิปัญญาร่วมสมัยในวิถีและพลังปัญญาที่น่าจะเป็น (Possibility) ของสังคมปัจจุบัน

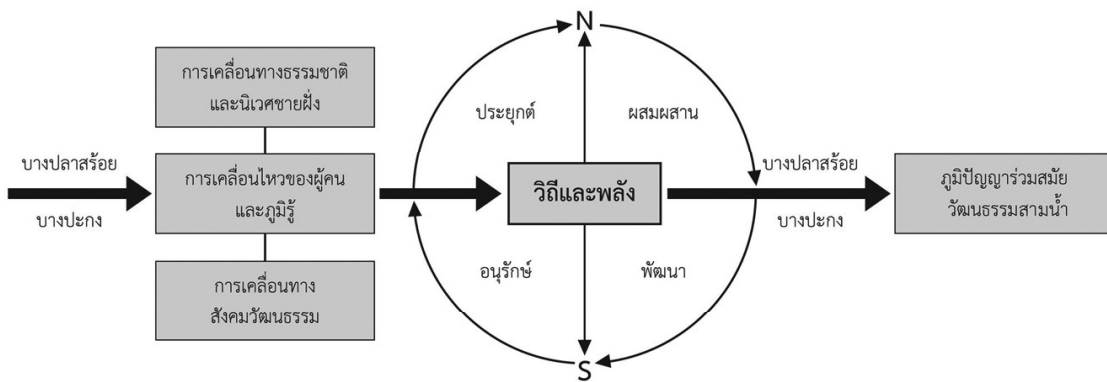
4. การวิจัยนี้จะนำไปสู่แนวคิด และความเป็นไปได้ของรูปลักษณะแบบต่างๆ จากการนำองค์ความรู้ของภูมิปัญญาร่วมสมัย เพื่อไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยมีผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องแบบไตรภาคีมีส่วนร่วมในการพิจารณาวินิจฉัยถึงความเป็นไปได้

กรอบแนวคิดการวิจัย

การเคลื่อนทางธรรมชาติปรากฏการณ์และนิเวศชายฝั่ง ประกอบไปกับการเคลื่อนไหวของผู้คนและภูมิรู้ มีผลอย่างสำคัญต่อวิถีและการเคลื่อนทางสังคมวัฒนธรรมสามน้ำ ต่อมา ด้วยกระบวนการประยุกต์ ผสมผสาน อนุรักษ์และพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือประกอบพร้อมกันไปอย่างเหมาะสมอย่างเป็นลำดับอย่างต่อเนื่อง จะก่อให้เกิดวิถีและพลังอย่างใหม่ของภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรมสามน้ำ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงประยุกต์ (Applied Research) แบบผสมระเบียบวิธีวิจัย (Mixed Methodology) จากการศึกษาสำรวจพื้นที่เอกสารที่เกี่ยวข้องและผลการศึกษาจาก 8 ชุดโครงการของแผนงานวิจัยคือ “บางปลาสร้อย - บางปะกง : วิถีและพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยของวิถีสามน้ำ” โดยการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์สาระจากชุดข้อมูลในแต่ละส่วนเพื่อค้นหาผลที่ได้รับตามวัตถุประสงค์ของแผนงานวิจัยที่กำหนดเป้าหมายไว้

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัยแสดงการเคลื่อนทางธรรมชาติและนิเวศชายฝั่งกับการเคลื่อนไหวของผู้คนภูมิรู้และสังคมวัฒนธรรม ที่จะก่อให้เกิดวิถีและพลังสู่ภูมิปัญญาร่วมสมัยวัฒนธรรมสามน้ำ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัย

คือประชากรและกลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่ “บางปลาสร้อย” หรือเขตตำบลบางปลาสร้อยและใกล้เคียง ของอำเภอเมืองชลบุรี และ “บางปะกง” หรือเขตตำบลบางปะกงและใกล้เคียงเขตอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมุ่งเน้นการศึกษาวิจัยในสาระเกี่ยวกับภูมิเวศวัฒนธรรม สังคมวัฒนธรรมชาวน้ำ ความเชื่อของชุมชนชาวน้ำ ศิลปกรรมและเรือนท้องถิ่นชาวน้ำ และสมุนไพรกับหมอพื้นบ้าน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ชุดของความรู้อันมีความรู้จากภูมิรู้ดั้งเดิมสู่การแปรของรูปแบบภูมิปัญญาร่วมสมัย ทั้งที่เป็นถ้อยคำอธิบายควบคู่ไปกับแผนภูมิ แผนภาพ และภาพประกอบอย่างเชื่อมโยงกัน
2. ได้โครงสร้างและระบบถึงความน่าจะเป็นของวิถีและพลังของภูมิปัญญาร่วมสมัยในวัฒนธรรมผสมสามน้ำ เชื่อมโยงหลายมิติ
3. ได้นำสมมติฐานไปสู่การปฏิบัติจริง ด้วยการก่อรูปภูมิปัญญาร่วมสมัยจากมโนภาพทางความรู้ความคิดไปสู่ภาพลักษณ์ของความเป็นไปได้ ผ่านงานช่างฝีมือพื้นบ้าน งานศิลปกรรมท้องถิ่น เป็นอาทิ

ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการ

ตัวชี้วัดผลผลิต (Out put)

1. การวิจัยครั้งนี้ จะนำไปสู่ความรู้ และความเข้าใจถึงสภาวะการดำรงอยู่ของภูมิรู้ และภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวน้ำว่ามีประมาณมากน้อยเพียงไร ทั้งในเชิงความรู้ผ่านวรรณกรรม ธรณีวิทยาและความรู้ผ่านกระบวนการผลิตและผลผลิต (Out put) ในรูปลักษณะต่างๆ กันไป
2. การวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่กระบวนการของการแปรเปลี่ยนวิถีจากภูมิรู้ และภูมิปัญญาในลักษณะร่วมสมัยตั้งแต่ต้นทาง กลางทาง และปลายทางอย่างเป็นระบบ โดยชี้แสดงถึงเหตุปัจจัยที่มีผลต่อความเป็นไปแปรเปลี่ยนของรูปความรู้เดิม และความรู้ร่วมสมัยอันมีนัยสัมพันธ์ร่วมกัน ในบริบทของเส้นทางสายน้ำแห่งภูมิปัญญา
3. การวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่ความเข้าใจ เข้าถึงภูมิรู้ภูมิปัญญาปัจจัยจากชุมชนทางวัฒนธรรม ได้แก่ จีน ลาว เขมร มอญ ในเขตน้ำเค็ม น้ำจืด และน้ำกร่อย ที่มีผลต่อภูมิปัญญาดั้งเดิม

และภูมิปัญญาร่วมสมัยในวิถี และพลังทางปัญญาที่น่าจะเป็นของสังคมปัจจุบัน

4. การวิจัยนี้จะนำไปสู่แนวคิด และความเป็นไปได้ของรูปลักษณะแบบต่างๆ จากการนำองค์ความรู้ของภูมิปัญญาร่วมสมัย เพื่อไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยมีผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องแบบไตรภาคี มามีส่วนร่วมในการพิจารณาวินิจฉัยถึงความเป็นไปได้

ผลการวิจัย

“บางปลาสร้อย-บางปะกง: วิถีและพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรมสามน้ำ” จากการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์มาตามลำดับแล้วนั้น ได้ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ดังนี้

1. บริบทและปัจจัยในหลายๆ ด้าน มีผลต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของภูมิรู้และภูมิปัญญาชาวน้ำดั้งเดิม ให้ต้องมีการปรับประยุกต์ แปรรูปภูมิรู้และปัญญาให้สอดคล้องไปกับสังคมร่วมสมัยไปตามวิถีแห่งสายน้ำบางปลาสร้อยและบางปะกง ดังนี้

1.1 “การเคลื่อนของนิเวศวัฒนธรรม” อันเป็นผลสืบเนื่องจากการเคลื่อนไปของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นที่อยู่ชุมชนชายฝั่งทะเลอ่าวไทย และชายฝั่งน้ำบางปะกงล้วนมีบทบาทต่อการดำรงอยู่ของวิถีชาวน้ำสองบาง (บางปลาสร้อย - บางปะกง) ให้ปรับประยุกต์ดัดแปลงวัฒนธรรมของตนให้สัมพันธ์ไปกับสภาวะการณของกาลเทศะที่เปลี่ยนไปไม่ว่าจะเป็นปัจจัยจากการขึ้นลงของน้ำทะเล ซึ่งมีผลต่อระดับความลึกตื้นของชายหาดของชุมชนชาวน้ำในการนำเรือประมงออกและเข้าไปจับสัตว์น้ำ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกลางทะเล (การตีและนันทอุทยานมหาพันธ์. 2560)

ความมีระดับลึกตื้นของชายหาดด้านหน้าเมืองบางปลาสร้อยมากน้อยแตกต่างกันไป เป็นปัจจัยให้ชุมชนชาวน้ำต้องสร้างสะพานให้ยึดยาวออกไป จนไปถึงระดับความลึกของชายหาดที่เรือสินค้าและเรือประมงจะเข้าจอด และนำสัตว์น้ำจากทะเลขึ้นสะพานได้ ภูมิประเทศและธรณีสัณฐานเช่นนี้ จึงมีผลต่อการสร้างเรือนที่พักอาศัย โรงเรือนทำการแปรรูปสัตว์น้ำ โรงปลานึ่ง เป็นต้น ให้ต้องปลูกเรือนแบบยกพื้นสูงๆ มีเสาสูงๆ ไปตามระดับความลึกด้วย เช่นเดียวกับการสร้างสะพานที่ต้องทอดยาวออกไปมาก เช่น สะพานยาว (ที่สามารคปัจจุบัน)

สะพานศาลเจ้า (ท่าเรือพลีปัจจุบัน) สะพานหลวง (เสริมสันติปัจจุบัน)

“การเคลื่อนไหวของผู้คนไทย - จีน” ในสองบางนี้มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา มีส่วนสำคัญต่อการสร้างนิเวศวัฒนธรรมแบบใหม่ในย่านของตน เช่น ท้ายบ้านตั้งแต่สะพานยาวลงมาทางใต้จนถึงคลองบางปลาสร้อยจะเป็นย่านไทยมีภูมิสัญลักษณ์ (Landmark) สำคัญในย่านนี้คือ วัดใหญ่อินทาราม ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองศาลาพิงธรรม วัดสวนตาล วัดสมรโกษฐ์ (เก่า) ส่วนย่านจีนจะอยู่ทางเหนือตั้งแต่สะพานศาลเจ้า (ท่าเรือพลีปัจจุบัน) ขึ้นไปและน่าจะรวมย่านบางปะกงด้วย บริเวณนี้มีภูมิสัญลักษณ์สำคัญในย่านนี้คือ ศาลเจ้าฮกเกี้ยน ศาลเจ้าพ่อสาคร และริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงมีศาลเจ้าแม่ทับทิม ศาลเจ้าพ่อเสือ ศาลเจ้าพ่อสาคร (แบบศาลไทยและจีน) เป็นต้น (สมาน สรรพศรี. 2560)

นิเวศวัฒนธรรมชายฝั่งและชายน้ำมีส่วนอย่างสำคัญต่อการก่อเกิดความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางทะเล และทางน้ำในรูปและนามและบุคลิกภาพต่างๆ กันไป ได้แก่ เจ้าพ่อพระประแดง หรือเจ้าปู่ พ่อปู่ เจ้าพ่อสาคร เจ้าแม่สามमुख พ่อหลวงคง เจ้าแม่ทับทิม หรือความมีฤทธิ์เดชของสัตว์อันตรายในทะเลและน้ำ เช่น จระเข้ ปลาฉลาม ก็ได้รับการยกย่องนับถือเป็น “จระเข้จ้าว” ได้การยกย่องเป็น “ท้าวพันตาและพญาพันวัง” เป็นต้น ความเชื่อและความเคารพนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ข้างต้นจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีการจับสัตว์น้ำทั้งทางตรงและทางอ้อม จำเป็นต้องกราบไหว้บูชาทุกครั้งก่อนออกเรือ และจับสัตว์น้ำอยู่ในเรือ เพราะเจ้าพ่อหรือเจ้าเหล่านี้จะอยู่ในปิยะในแหวนหากปฏิบัติไม่ดีจะมีผลต่อตนในลักษณะต่างๆ กันไป

“ศาลเทพารักษ์ (ไทย) และศาลเจ้า (จีน)” สถานที่สิงสถิตของเจ้าแม่ในชุมชนสองบางนี้ และมีหลักฐานปรากฏอยู่ทั่วไปในเขตบางปะกงและบางปลาสร้อย และสะท้อนถึงศิลปลักษณะของศาล 2 สัญชาติคือไทย - จีน อย่างมีคุณค่าโดยเฉพาะเทพารักษ์ที่ปรากฏในแผ่นเจวีต แผ่นไม้กระดานแกะสลักเป็นรูปทรงต่างๆ ตั้งวางในศาล มีแบบอย่างและคุณลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นชายน้ำเป็นอย่างยิ่ง ศาลสำคัญคือ ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ศาลเจ้าพ่อสาคร

การสังันท์การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างไทยจีนและการมีคติความเชื่อต่อเทพเทวดาเจ้าพ่อเจ้าแม่คล้ายคลึงกันจึงมีผลให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม ระหว่างศาลเทพารักษ์ไทยและศาลเจ้าจีนมาเป็นลำดับ มีการผสมปนเปของ

เจ้าประจำศาล มีการครอบครองและการเปลี่ยนรูปเปลี่ยนร่างศาลเทพารักษ์ใหม่ให้กลายเป็นศิลปะแบบศาลเจ้าจีน และเจ้าพ่อเจ้าแม่จีนได้เข้ามาสถิตแทนที่

พิชพรรณไม้ตามนิเวศชายฝั่งเป็นฐานทรัพยากรของวัดอุทิศที่สำคัญในความเชื่อต่อภูมินิเวศกับภูมิรัฐของผู้คนชาวบางปลาสร้อย - บางปะกง ด้วยการเลือกสรรสมุนไพรบริเวณที่เกี่ยวข้องทั้งสามน้ำอย่างน้อย 86 ชนิด ซึ่งล้วนมีสรรพคุณในการดูแลสุขภาพได้เป็นอย่างดี สร้างความตระหนักรู้ในการประยุกต์ใช้อย่างเข้าถึงสรรพคุณแห่งสมุนไพรจากพิชพรรณไม้แห่งชายฝั่งน้ำ (ชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร. 2560)

1.2 “การเคลื่อนของความเจริญและบ้านเมือง” จากเหนือลงใต้โดยเคลื่อนลงมาจากกรุงศรีอยุธยาสู่ชานเมืองบริเวณบางปลาสร้อยและบางปะกง 1 เส้นทาง และการเคลื่อนของคติความเชื่อของเทพารักษ์และเจ้าพ่อพระประแดงอีก 1 เส้นทางลงมาสู่บางปะกงและบางปลาสร้อย นำพาศิลปวิทยาทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม คติความเชื่อเกี่ยวกับเทพอารักษ์ ให้ฝังรากลงสู่ดินแดนชายน้ำ โดยในช่วงแรกความเจริญจะปักหลักอยู่ที่เมืองศรีโพธิ์บริเวณเขาไม้แดง ต่อมาด้วยเหตุปัจจัยจากนิเวศชายฝั่งเกิดขึ้นเช่นใช้เป็นที่จอดเรือไม่ได้จึงย้ายลงไปทางใต้สู่บางปลาสร้อย หลังจากนั้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็เคลื่อนไปสู่อ่างศิลาและสี่ข้างทางตามลำดับ ปัจจุบันความเจริญของเมืองชลบุรีจะย้ายลงไปทางใต้เรื่อยๆ สู่ศรีราชา แหลมฉบัง เป็นต้น

การเคลื่อนความเจริญของบางปลาสร้อยและบางปะกงมีเหตุหนึ่งมาจาก “การเปลี่ยนเส้นทางสัญจร” จากเส้นทางน้ำไปสู่เส้นทางบกไปตามการตัดถนนสุขุมวิท (ถนนหมายเลข 3) พาดผ่านจากกรุงเทพฯ สมุทรปราการตัดผ่านเมืองศรีโพธิ์เดิมบางปลาสร้อยจนถึงจันทบุรี และถนนวิจิตรปราการ การเปลี่ยนเส้นทางเปรียบได้กับการเปลี่ยนวิถีจากการอยู่อาศัย การประกอบอาชีพ สังคม การสัญจรให้ต้องเปลี่ยนไปด้วย ความเป็นรูปธรรมคือ การค่อยๆ เคลื่อนย้ายเมืองในน้ำชุมชนริมน้ำให้ขึ้นบกมาเกาะอยู่ริมถนนปลูกสร้างเรือน อาคาร ที่อยู่อาศัย ธุรกิจการค้า โรงแรมตั้งอยู่สองฟากฝั่งไปตามแนวความยาวของถนน

1.3 “การเคลื่อนของสองน้ำสามวิถี” (น้ำเค็ม น้ำกร่อย น้ำจืด) เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติของน้ำเค็มที่บางปลาสร้อยและน้ำจืดที่บางปะกงมีสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน โดยเฉพาะแม่น้ำบางปะกงมีน้ำเค็มที่เคลื่อนไหลลึก

เข้าไปภายในแผ่นดินหรือเขตชนวนไทย (Thai Corridor) มากขึ้นตามลำดับ จนมีผลให้ระดับค่าความเค็ม ความกร่อย มีแตกต่างกัน ต้นน้ำจะจืดกลางน้ำจะกร่อย ปลายน้ำจะเค็ม (ปากอ่าวบางปะกง) ความเป็นไปเช่นนั้นนี้ผลต่อการดำรงชีวิตของผู้คนใช้น้ำ ต้องเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น มีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ การเพาะพันธุ์ปลา การทำอาหาร การทำเรือท่องเที่ยว การทำโฮมสเตย์ เป็นต้น

การเคลื่อนของน้ำก่อให้เกิดวิถีสังคม วัฒนธรรมชายน้ำ ความเชื่อ สันตนาการและการท่องเที่ยว เช่น การปลูกสร้างศาสนสถานชายน้ำ ศาลาทำน้ำในรูปแบบต่างๆ กันไป เช่น วัดสมานรัตนาราม วัดโสธรวราราม วัดสาวชะโงก วัดสัมปทวน (นอก) โดยมีการนำเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีในท้องถิ่นมาเป็นส่วนตกแต่งของพระอุโบสถ บอกเล่าความมีตัวตนของแปดริ้วได้อย่างมีสีสัน และแสดงความนับถือพระคเณศย์กษัตริย์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก บดบังอุโบสถวิหารอันเป็นรากเหง้าแห่งจิตวิญญาณเดิม ให้กลายเป็นประวัติศาสตร์แห่งเมืองพระ ไว้อยู่ข้างหลัง

การเคลื่อนไปและเปลี่ยนไปของเส้นทางสัญจรทางน้ำมีส่วนทำให้บ้านเมืองชุมชนริมน้ำเดิมของบางปะกงต้องเจ็บเหงาไป ตลาดน้ำท่าสะอ้านเดิมจากที่เคยคึกคักไปได้ด้วยผู้คน และผู้มาจับจ่ายใช้สอยต้องกลายเป็นตลาดร้าง โดยทิ้งหลักฐานของย่านตลาด อาคารเรือน ศาลเจ้า เป็นต้น ไว้เป็นอนุสรณ์ โจทย์หลัง พ.ศ. 2522 มีแผนงานพัฒนาทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ได้ให้ความสำคัญกับทุนทางวัฒนธรรมมากในทุกเรื่อง ได้ปลุกจิตวิญญาณของท้องถิ่นขึ้นมาใหม่อีกครั้ง (ธีระพงศ์ ทศวัฒน์. 2560)

ครั้งนั้นเป็นการเกิดขึ้นของย่านตลาดใหม่แบบการค้าขาย บางช่วงเวลา เพื่อผู้คนแรงงานจากลาว พม่า เขมร ที่เข้ามาทำงาน แลบนั่นและมีออกแบบที่ตั้งร้านค้าเป็นแบบเดียวกัน เน้นตลาดแบบสันตนาการและการท่องเที่ยวมีศาลเจ้าเก่าในชุมชนท่าสะอ้านเป็นภูมิสัญลักษณ์ที่สำคัญ แนวคิดการพัฒนาของเทศบาลเมืองแบบนี้ได้สร้างกระแสฟื้นฟูตลาดน้ำเก่าในเมืองแปดริ้ว ให้เติบโตขึ้นถ้วนหน้าทั้งแบบ Renovate ตลาดน้ำเก่า และสร้างตลาดน้ำขึ้นใหม่

1.4 “การเคลื่อนของเจ้าพ่อเจ้าแม่นอกศาล” เป็นการเคลื่อนไหวของเจ้าพ่อเจ้าแม่แบบไทย และแบบจีนมีปรากฏขึ้นใหม่อย่างหน้าตา ความเป็นศาลเจ้าของเทพเจ้าจีนจะมีการปลูกสร้างศาลเจ้าใหม่เพิ่มขึ้น มีทุนรอนให้การสนับสนุนอย่างไม่ขาดมือ จนศาลเจ้าและเทพเจ้ามีความยิ่งใหญ่ถึงการเป็น

ที่สุด ส่วนเจ้าพ่อเจ้าแม่ไทยในศาลเทพารักษ์กับดูหงอยเหงา การทรงเจ้าเข้าผีจากที่เคยคึกคักมีลูกช้าง ผู้ให้การนับถือมากมาย เข้าร่วมพิธีที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ศาลเจ้าพ่อสาคร อย่างเนืองแน่น ปัจจุบันด้วยกฎหมายและข้อห้ามของทางรัฐไม่สามารถดำเนินการที่ศาลได้เช่นเดิม แต่กลับไปพัฒนาเติบโตตามชุมชนในเมือง บางปลาสร้อยและนอกเมืองโดยรอบ เกิดมี “ร่างทรง” เพื่อทรงเจ้าองค์ใหม่ๆ แปลกๆ ทั้งเจ้าไทยและเจ้าจีน เพื่อช่วยปัดเป่ารักษาอาการป่วยทางจิตใจของผู้คน

1.5 การเคลื่อนของภูมิรัฐปัญญาข้ามวัฒนธรรม ปัจจัยจากการกวาดต้อนและอพยพเข้ามาของผู้คนต่างวัฒนธรรม ในหลายระยะ และการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันประเทศสยาม เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันประเทศสยาม จากลัทธิล่าอาณานิคม ของอังกฤษและฝรั่งเศส มีผลให้ต้องมีการพัฒนาประเทศรวมถึงเมืองบางปลาสร้อยให้ก้าวหน้าพัฒนา มีอารยธรรมไปด้วย ศิลปวิทยาการหลายด้านไหลบ่าเข้ามาในท้องถิ่น ชวนน้ำบริเวณนี้และบางปะกงไปพร้อมกัน มีผลอย่างสำคัญต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสถานที่ทำการของเมืองบ้านเรือน ที่สาธารณะ ให้พัฒนาไป เป็นต้น

ภูมิรัฐข้ามวัฒนธรรมผ่านการก่อสร้างเรือน อาคารแบบใหม่จากตะวันตก ได้แพร่หลายไปทั่วเขตเมืองและนอกเมือง จนเกิดความนิยมจากแบบอย่างของเรือนอาคารทรงมนิลา และทรงจั่วแบบขนมปังขิง ซึ่งพบเห็นได้ในชุมชนสะพานบางปลาสร้อยที่มีการสร้างซ้อนทับ หรือ Renovate เรือนไทยท้องถิ่นเดิมให้เป็นรูปแบบตะวันตก เช่นเดียวกับภูมิรัฐปัญญาจากวัฒนธรรมจีนที่ได้แพร่หลายเข้ามา ตามการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งหลักแหล่งใหม่ในบางปลาสร้อย และบางปะกงในหลายระยะ ช่วงแรกน่าจะเป็นช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา และช่วงหลังประมาณหลัง พ. ศ. 2475 ลงมา ชาวจีนที่เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งรกรากในสองพื้นที่นี้ มีบทบาทต่อการ แพร่ภูมิรัฐที่ติดตัวพวกเขาเข้ามาด้วยไม่ว่าจะเป็นงานช่างต่อเรือ ช่างก่อสร้าง (ศาลเจ้า) ช่างตีหิน ช่างศิลป์ และอื่นๆ เช่น การทำอาหาร ความเชื่อ การทำประมง เป็นต้น ประชาสังคมชาวจีนมีบทบาทต่อสังคมวัฒนธรรมในหลายด้านเป็นต้นว่าทางการค้า การเกษตร การเมืองท้องถิ่น จนได้การยกย่องยอมรับในตัวตนมาเป็นลำดับ

1.6. แผนพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard) และแผนพัฒนาต่อมาในชั้นหลัง พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา

มีบทบาทอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่บางปลาสร้อย และบางปะกงไปสู่มิติทางสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมแบบใหม่ อย่างที่ไม่เคยมีเคยเป็นมาก่อน กลายสภาพเป็นวิถีวัฒนธรรมผสม และสังคมพหุวัฒนธรรมจากการเคลื่อนย้ายเข้ามาของแรงงาน ชาติเพื่อนบ้าน (ลาว เขมร พม่า เวียดนาม) และชาติญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน เป็นต้น ศูนย์กลางของความเจริญในเขตตัวเมือง บางปลาสร้อยในฐานะอำเภอเมืองหลักของการปกครอง และสังคมเศรษฐกิจได้เคลื่อนย้ายลงไปทางใต้ สู่อุทยานและเมืองรองรองในอดีต เช่น ศรีราชา แหลมฉบัง เมืองหลักได้แปรสภาพกลายเป็นเมืองที่คึกคักและเจริญงอกงามไม่คึกคักเหมือนเช่นเดิม

ดังนั้น ความเป็นไปของการเคลื่อนที่ทางนิเวศวัฒนธรรม เกิดจากการเคลื่อนของความเจริญ และย้ายเมือง การเคลื่อนของ น้ำสองบางสามวิถี และการเคลื่อนของเจ้าพ่อเจ้าแม่นอกศาล ล้วนเกิดจากการเคลื่อนของวิถีและพลังแห่งภูมิรู้และภูมิปัญญา ขาวน้ำดั้งเดิม ให้มีประโยชน์ ปรับตัวเพื่อให้อัฒนวิวัฒนาการ วิวัฒนาการใหม่ที่เกิดขึ้น ความเจริญใหม่ที่แพร่หลายเข้ามา และการสัญจรที่เปลี่ยนไป มีการเปลี่ยนแปลงแบบยืดหยุ่นคือ อนุรักษ์ พัฒนา และผสมผสานของคุณลักษณะเดิม และ ภูมิปัญญาใหม่ให้เกิดความกลมกลืนกัน

2. รูปแบบวัฒนธรรมผสมสามน้ำที่แสดงวิถีและพลังทาง ภูมิปัญญาดั้งเดิมและภูมิปัญญาร่วมสมัยในบางปลาสร้อยและ บางปะกง ได้แก่ การสืบสานการสร้างโป๊ะจับปลาตามวิถีชาวบ้าน ดั้งเดิมเช่น โปะล้อม กระชังเลี้ยงปลา การสร้างศาลเจ้า การต่อเรือ และการประยุกต์และพัฒนาไปของเรือนทอถิ่นชาวน้ำ และ องค์ประกอบของเรือนที่มีการเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยนรูปของ เรือนไปสู่อาคารบนสะพานเดิมได้อย่างมีชีวิต และมีความต่อเนื่อง ของช่วงเวลาในแต่ละสมัย โดยยังคงแบบของฝั่งพื้น ความเป็น เรือนชาวน้ำไว้ให้ได้

เช่นเดียวกับเจวี๊ดและเทพอารักษ์ที่มีการดัดแปลงรูป ทรงเจวี๊ด รูปเทพารักษ์ (เจ้าพ่อ - เจ้าแม่) ให้สอดคล้องกับวิถีท้องถิ่น ทางน้ำ และสังคมร่วมสมัยในแต่ละขณะ จนก้าวไปสู่เทพารักษ์ แบบลอยตัวที่หลุดออกมาจากแผ่นไม้กระดานแบบเดิมและ การพัฒนาไปของเจ้าพ่อเจ้าแม่ในศาลเทพารักษ์เดิมไปสู่ร่างทรง ในสำนักความเชื่อต่างๆ กันไป มีรูปลักษณ์แปลกใหม่

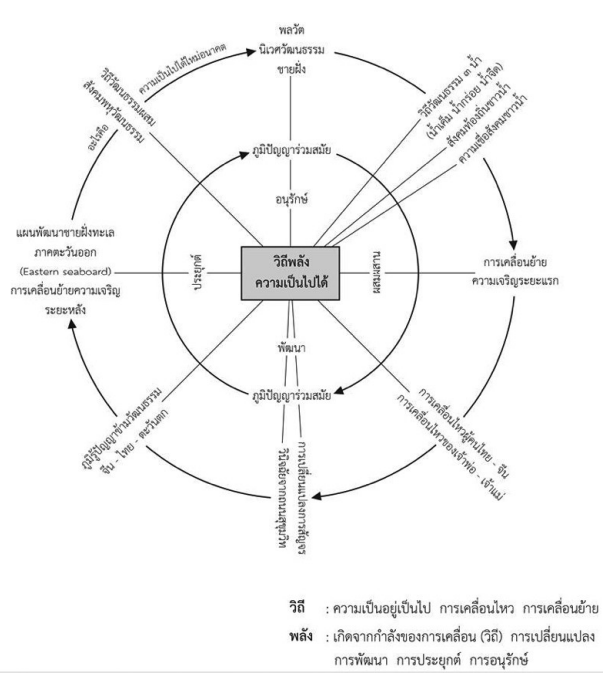
พัฒนาการที่มีความเป็นรูปธรรมมากในวัฒนธรรมสามน้ำ น่าจะมาจากประเด็นแรก : การเคลื่อนของน้ำเค็มเข้ามาในแผ่นดิน ตอนในของฉะเชิงเทรา จนมีผลให้การดำรงชีวิตตามวิถีเดิม

ไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ เกิดวิถีสามน้ำที่เปลี่ยนรูปไปได้แก่ การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ กระชังเลี้ยงปลาชาวน้ำ แพอาหารริมน้ำ การประยุกต์เรือขนาดใหญ่เพื่อการสัญจรไปเป็นเรือท่องเที่ยว การสร้างตลาดน้ำเฉพาะกิจ เป็นต้น ประเด็นที่สอง : การเคลื่อนของ ภูมิปัญญาข้ามวัฒนธรรมบนวัฒนธรรมสามน้ำ ทั้งที่มาจาก จีนตะวันตกในการปลูกสร้างบ้านเรือน ศาลเจ้า ศาลาทำน้ำ ตาม แบบอย่างจากวัฒนธรรมที่ต่างออกไป มีรูปแบบ กระบวนแบบเป็น ลักษณะเฉพาะบนสองฝั่งน้ำบางปะกง และวัฒนธรรมมีความ โดดเด่นมากในช่วง 4 - 5 ปี (พ.ศ. 2558 - ปัจจุบัน) คือ คติความเชื่อ จากศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์เดิมในรูปของพระเคณศย์กษั ที่มีการแข่งขันสร้างกันให้ใหญ่ที่สุดในโลกในรูปปางต่างๆ กันไป เช่น “ปางสวยสุข” วัดสมานรัตนาราม (สุชาติ เกาทอง, 2560)

เช่นเดียวกับภาพสะท้อนเรื่องราวของท้องถิ่นผ่านภาพ จิตรกรรมฝาผนัง ที่บอกเล่าความเป็นมาเป็นไปของชุมชน ในแต่ละช่วงเวลาจากแบบประเพณีนิยมไปสู่แบบร่วมสมัย ของจิตรกรรม 2 มิติแบบใหม่ บนเพดานและพื้นของอุโบสถ หลวงพ่อโสธรหลังใหม่ ได้แสดงถึงปัจเจกลักษณะของศิลปินผู้สร้าง อย่างมีความหมาย บอกเล่าสัญลักษณ์อันเป็นรูปแทนสิ่งสารพัด ในลุ่มน้ำบางปะกงที่สอดประสานไปกลับรูปแบบของพระอุโบสถ

3. ความเป็นไปได้ของการนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญา ร่วมสมัย ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริง ปัจจุบันมีการดำเนินการ ไปแล้วบางส่วน เช่น การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชาวน้ำของ บ้านหมอมสมพล พงศ์ไทย ด้วยการจัดการแสดงพื้นที่ภายในบ้าน และการออกแบบเรือนชาวน้ำของบ้านหมอมสมพลในแต่ละช่วงเวลา ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ลงมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อการเรียนรู้ชุมชนเก่า รวมถึงการแสดง ภาพจำลองบ้านหลวงอำนาจเงินในรูปปั้นต่างๆ ผ่าน Website เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาค้นคว้า รวมถึงการประยุกต์จัดมรดกและ รั้วบ้านของเรือนชาวน้ำบางปลาสร้อยเดิมให้มีลักษณะแบบใหม่ ด้วยวัสดุปัจจุบัน โดยมีความเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาการก่อสร้าง เรือนท้องถิ่นชาวน้ำเป็นต้น

ทั้งนี้ควรสนับสนุนให้มีกระบวนการเรียนรู้และวิธีการ อนุรักษ์ถ่ายทอดด้านวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชุมชนลุ่มน้ำ บางปะกง และชายทะเลบางปลาสร้อยอย่างมีระบบ มีการจัด เก็บให้อยู่ในรูปแบบแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย และเหมาะสมกับ สังคมปัจจุบันเช่นหนังสือ สื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ด้านวัฒนธรรมประเพณีสืบไป (วชิรพงศ์ มณีนันทวัฒน์, 2560)

แผนภาพที่ 2 แบบจำลองภาพวิถีพลังความเป็นไปได้ของภูมิปัญญาร่วมสมัย
ของวัฒนธรรมสามน้ำบางปลาสร้อย - บางปะกง
โดยสรุปตามแผนการวิจัยจาก 8 ชุดโครงการที่ได้รับ

สรุปผลการวิจัย

ความเป็นไปได้ของวิถีและพลังภูมิปัญญาร่วมสมัย
วัฒนธรรมสามน้ำ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตจะสรุปในขั้นต้น
ตามวัตถุประสงค์ของแผนงานวิจัยจากข้อมูล 8 ชุดโครงการ
นำร่องและการสังเคราะห์ สามารถสะท้อนผ่านแบบจำลองภาพ
“วิถีพลังความเป็นไปได้” ของภูมิปัญญาร่วมสมัย ตามแผนภาพ
ที่ 2 ให้เห็นถึงบทบาทจากพลวัตของนิเวศวัฒนธรรม ที่มีความ
เป็นภูมิลักษณะของชายฝั่งทะเล และแม่น้ำบางปะกงอันเป็น
เหตุผลของปรากฏการณ์ธรรมชาติ และปัจจัยการถือกำเนิดวิถี
วัฒนธรรมสามน้ำคือ น้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืด กับสังคม
ท้องถิ่นชาวน้ำที่เกาะอยู่กลางน้ำและริมฝั่งน้ำ ซึ่งความเป็นไป
เช่นนั้นของปรากฏการณ์จากธรรมชาติสิ่งแวดล้อมจากทะเลและ
แม่น้ำลำคลอง และปัจจัยจากคติความเชื่อของท้องถิ่นชาวน้ำเดิม
เรื่อง “เจ้าพ่อพระประแดง” หรือเจ้าปู่ พ่อปู่ ในหลายมิติล้วน
มีบทบาทต่อการสร้างความเชื่อ ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางทะเลทางน้ำ
จนกำเนิดรูปนามของเจ้าพ่อเจ้าแม่อย่างมีความหมาย

การเคลื่อนไหวการเคลื่อนย้ายเข้ามาของชาวจีนในหลาย
ระยะๆ ได้นำพภูมิปัญญาและคติความเชื่อใหม่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ในรูปของเจ้าพ่อ เจ้าแม่ในรูปนามจากศาสนาพุทธแบบมหายาน
และลัทธิเต๋า และมีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์การให้คุณ
และโทษมีหลายสิ่งที่สอดคล้องกับความเชื่อของคนไทยท้องถิ่นเดิม
จึงมีผลให้ความเชื่อของสังคมชาวน้ำมีการผสมผสานเข้าด้วย
กันของแบบไทยจีน และการ Renovate คติความเชื่อของ
ศาลเทพารักษ์ไทยเดิมเป็นศาลเจ้าแบบกระบวนจีน

การเปลี่ยนแปลงการสัญจร การสร้างถนนสุขุมวิท (สาย 3)
มีผลต่อการเปลี่ยนวิถีชาวน้ำเค็ม และน้ำจืดใน 2 บาง ให้ต้อง
ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และพัฒนาชุมชนชาวน้ำเดิมให้รองรับการ
สัญจรทางถนนแบบใหม่ ต้องออกมาปลูกสร้างโรงเรียน ร้านค้า
โรงแรม ให้ตั้งอยู่ริมถนนที่พาดผ่านเข้ามาภายในเมือง ภายใน
ชุมชนชาวน้ำเดิมก็ต้องพัฒนาสะพานเดิมใหม่ ให้เปลี่ยนเป็น
ถนนที่ทอดยาวออกไปสู่ทะเลมี รถยนต์ จักรยานยนต์ รถลาก
สามารถเข้าถึงได้

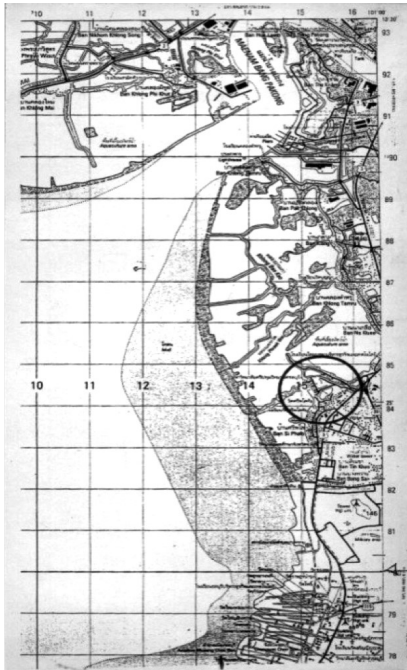
อาคารในท้องถิ่นได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาไปพร้อมกัน
เพื่อให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมแบบใหม่ที่เคลื่อนเข้ามา และ
ประยุกต์ดัดแปลงให้เหมาะสมกับความมีบุคลิกของจีนโพ้นทะเล
และไทยท้องถิ่นที่ยังตระหนักถึงความมีตัวตน ของความเป็นเรา
มีรากเหง้าให้ภูมิใจ ประกอบกับความทันสมัยของอาคารเรือน
ที่มีรสนิยมแบบตะวันตก โดยความมีสีสันของกระบวนแบบของ
เรือน อาคาร ร้านค้าในชุมชนชาวน้ำต่างสะท้อนภาพวิถีวัฒนธรรม
ในแต่ละช่วงเวลาได้อย่างน่าสนใจ

แผนการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern
Seaboard) ตั้งแต่ปี พ. ศ. 2522 เป็นต้นมา เป็นการเคลื่อนย้าย
ความเจริญระยะหลัง และมีพลังและผลกระทบต่อพื้นที่ของ
ชุมชนชาวน้ำทั้งบางปลาสร้อยและบางปะกงต้องปรับตัวครั้ง
ใหญ่ เป็นการปรับตัวเพื่อการค้า ธุรกิจท่องเที่ยว อุตสาหกรรม
ของผู้คนต่างชาติภาษาอาศัยอยู่บริเวณโดยรอบบางปลาสร้อย
บางปะกงอย่างมากมหาศาลและเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชาวน้ำ
ตามชายฝั่งแห่งนี้ ให้มีสภาพเป็นวิถีของวัฒนธรรมผสมและ
สังคมพหุวัฒนธรรมตามมา

ดังนั้นความเป็นไปได้ใหม่ๆ ในอนาคตของภูมิปัญญาเดิม
ที่สมควรได้รับการอนุรักษ์ พัฒนา ประยุกต์ และผสมผสาน
ให้สอดคล้องไปกับสังคมและวัฒนธรรมใหม่ภูมิปัญญาร่วมสมัย
ที่มีหน้าตาต่างไปจากสังคม วิถีความเชื่อแบบเดิมและสามารถ

ก่อให้เกิดพลังได้นั้นอาจเป็นโลกทัศน์ใหม่ให้ผู้คน นักวิชาการ นักวิจัยต้องช่วยกันค้นคิดต่อไป และในขั้นต้นได้ให้ข้อคิดเห็นไว้บ้างแล้วโดยภาพรวมในย่อหน้าท้ายข้อ 6 ของผลการศึกษาและวิถีพลังความเป็นไปได้ ที่เกิดจากวัฒนธรรมของสังคมพหุวัฒนธรรม

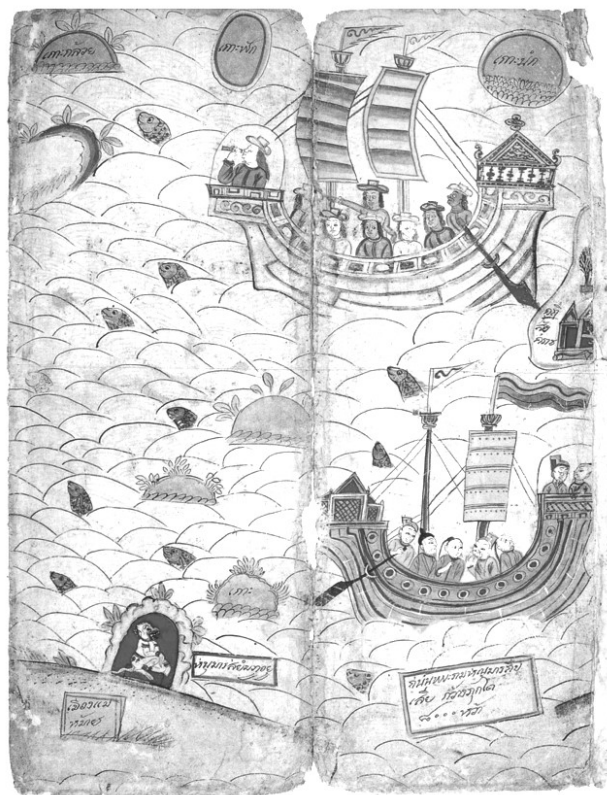
จากผู้คนต่างความเชื่อ และมุมมองในมิติแบบแปลกใหม่อย่างคาดไม่ถึง และสิ่งนั้นคือความเป็นไปได้ใหม่ในอนาคต ของวิถีและพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรมสามน้ำ

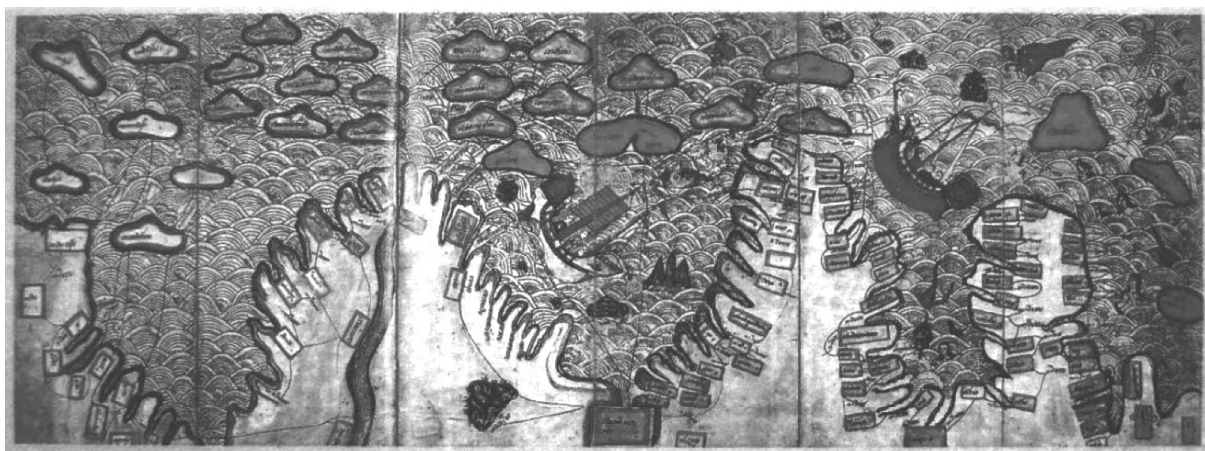
ภาพที่ 1 แผนที่บางส่วนแสดงบริเวณจังหวัดชลบุรี จังหวัดสมุทรปราการและเมืองศรีพระโล (ภายในวงกลมภาพขวา) กับผังแผนที่ทางอากาศบริเวณเมืองศรีพระโล ตำบลหนองไม้แดง อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี และปากแม่น้ำบางปะกง (ภาพซ้าย)
ที่มา : กองโบราณคดีกรมศิลปากร

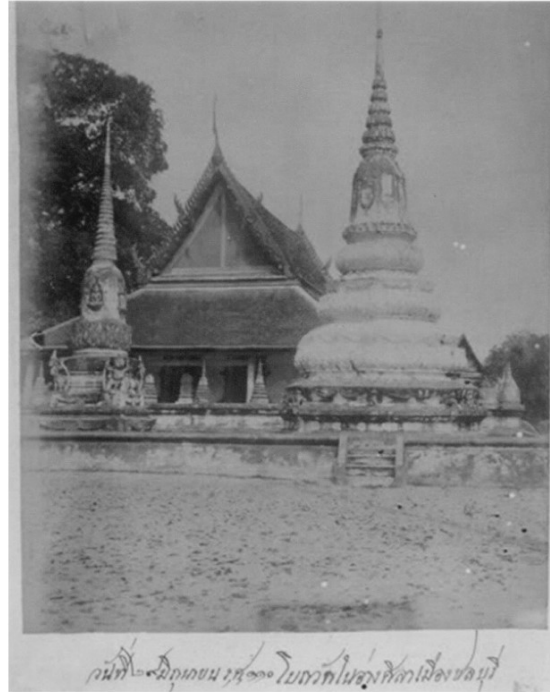
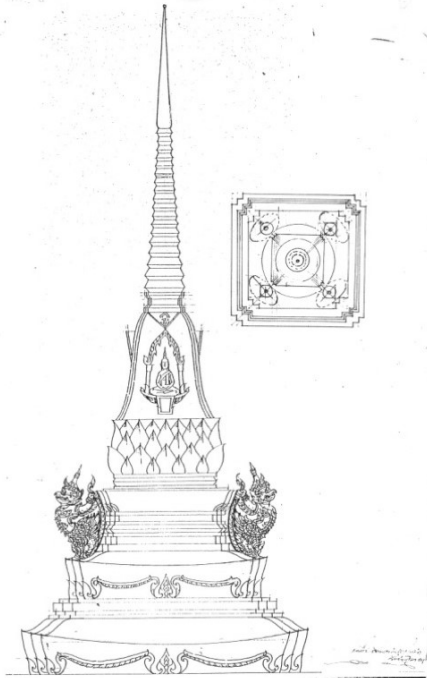
ภาพที่ 2 เครื่องปั้นดินเผารูปทรงต่างๆ และใบเสมาศิลาทรายแดง พบที่เมืองท่าศรีพระโล อำเภอเมืองชลบุรี
ที่มา : เมืองโบราณปีที่ 5 เล่มที่ 3 กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2552

ภาพที่ 3 แผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา แสดงเรือสำเภาจีนและฝรั่งเศสแล่นโซ้วใบอยู่ในน่านน้ำทะเล
แถบตะวันออกและอาจเป็นเรือที่แล่นไปเข้ามาบริเวณเมืองศรีฟโลเดิม
ที่มา : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

ภาพที่ 4 ชุมชนชายฝั่งทะเลในเขตจังหวัดชลบุรีและใกล้เคียง จากแผนที่ไตรภูมิ แสดง ตำแหน่งบ้านเมืองสมัยกรุงศรีอยุธยา
ที่มา : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

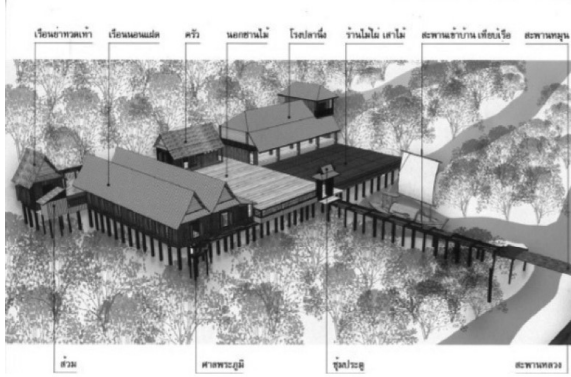

ภาพที่ 5 เจดีย์สมัยพระเจ้าท้ายสระ วัดอ่างศิลา ภาพลายเส้นโดย นายภาสกร แสงสว่าง

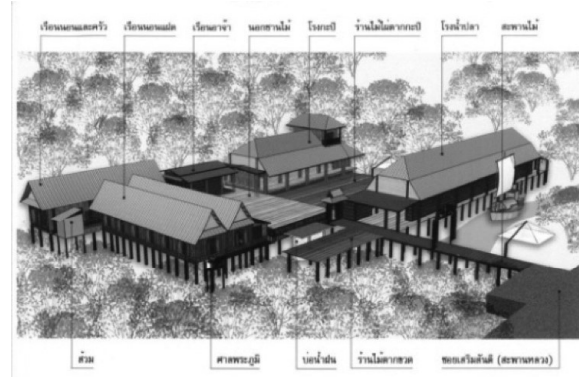

ภาพที่ 6 ชุมชนชาวน้ำหน้าเมืองบางปลาสร้อย ชลบุรี แถบตำบลบางทราย เมื่อ พ. ศ. 2492 (ภาพขวา)
แผนที่แสดงลักษณะชุมชนและสะพานเมืองบางปลาสร้อยที่ยื่นออกไปในทะเล (ภาพซ้าย)
ที่มา : บุญเอก วิวัฒน์ศรี ร้านเอกศิลป์

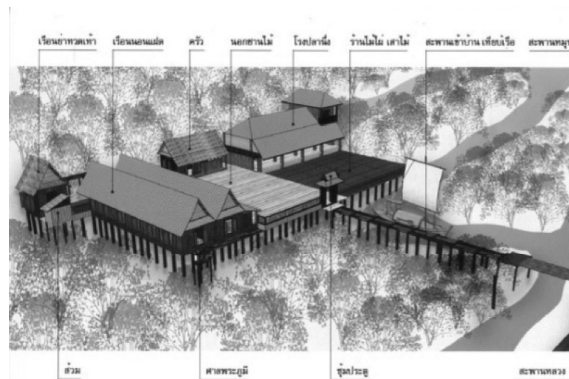
(1)

(2)

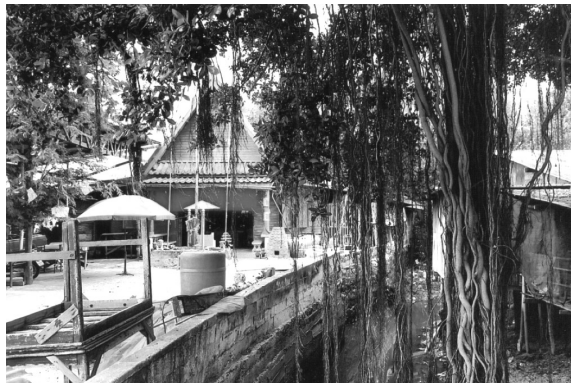
(3)

ภาพที่ 7 พัฒนาการของเรือนชุมชนชาวน้ำบ้านหอมสมพล พงศ์ไทย บนสะพานหลวงเดิม (เสริมสันติ) ตั้งแต่ พ.ศ. 2467 - 2494, 2495 - 2511 และ 2512 - ปัจจุบัน (ภาพ 1 - 3)
ที่มา : สมพล พงศ์ไทย

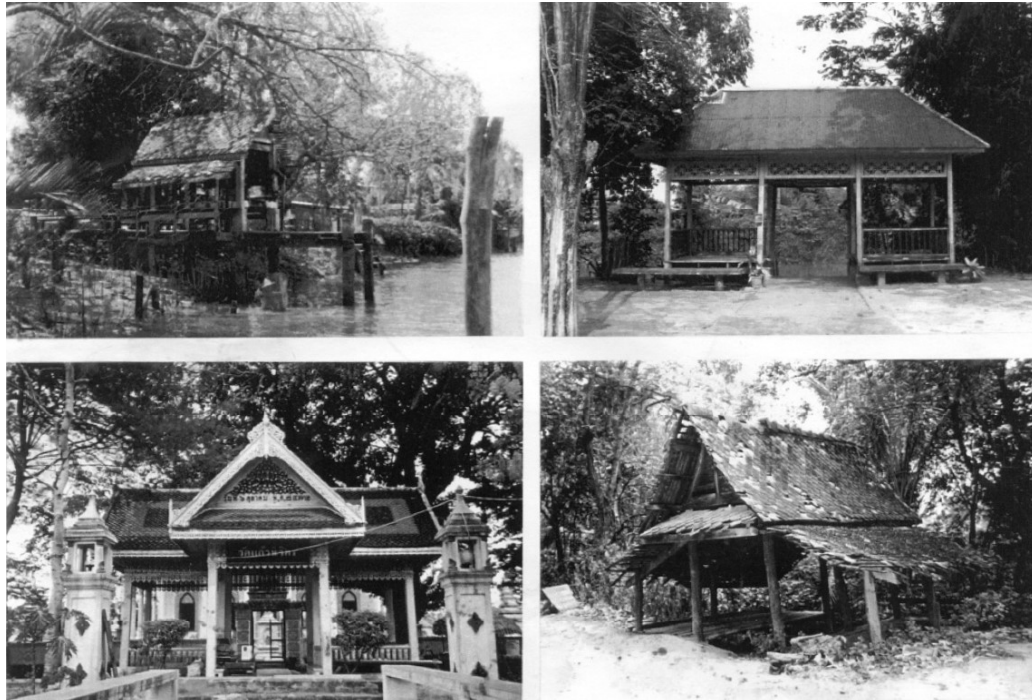
ภาพที่ 8 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองเดิม เมื่อ พ.ศ. 2512 ก่อนได้รับการบูรณะใหม่ (ภาพซ้าย) ศาลเทพารักษ์เดิมมีขนาดความสูงเพียงเมตรเศษ กว้างประมาณสองเมตรเศษ ภายในศาลมีการตั้งเจ็ดเป็นแผ่นไม้กระดานมีรูปแกะสลักแบบนูนต่ำ เป็นภาพเทพารักษ์ คล้ายกับเจ็ดภายในศาลเจ้าพ่อสาคร ตำบลมะขามหย่ง ปัจจุบันศาลหลักเมืองได้รับการบูรณะขึ้นใหม่ให้มีขนาดใหญ่ และสูงขึ้น (ภาพขวา)

ภาพที่ 9 ชุมชนริมคลองสำโรง บริเวณตำบลบางพลีก่อนไปออกแม่น้ำบางปะกง (ภาพซ้าย)
มีศาลเจ้าจีนและไทยเก่าแก่หลายศาล เช่น ศาลเจ้าพ่อสาคร (ภาพขวา) ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2550

ภาพที่ 10 หมู่บ้านเรือนแพลอยลำอยู่ที่ลำน้ำบางปะกงด้านหน้าเมืองฉะเชิงเทรา เมื่อ พ.ศ. 2524
ปัจจุบันมีจำนวนลดน้อยลงไปมาก เหลือเพียงบางส่วนของลำที่อยู่ด้านหน้าวัดแหลมใต้และฝั่งตรงกันข้ามเท่านั้น
ที่มา : เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา

ภาพที่ 11 ศาลาทำน้ำแบบไทยที่วัดกกสับ ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา (ภาพบนซ้าย) ลักษณะศาลาคลายกับวัดโบสถ์ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี (ภาพขวาล่าง) ศาลาทำน้ำแบบตะวันตกที่วัดแก้วพิจิตร ตำบลบางบริบูรณ์ อำเภอเมืองปราจีนบุรี (ภาพล่างซ้าย) และวัดบางคา ตำบลเมืองใหม่ อำเภอรสาธิต จังหวัดฉะเชิงเทรา (ภาพบนขวา) ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2543
ที่มา : ประเสริฐ ศิลรัตน

ภาพที่ 12 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองชลบุรี มีเจดีย์ภาพเทพารักษ์ภายในศาล ด้านนอกมีอักษรจีน และข้อความว่า “เจริญ สุข สวัสดิ์” อักษรจารึกว่า จ.พ.ม. ไว้ด้านบน ศาลนี้ มีอายุตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายลงมา ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2545

ภาพที่ 13 ลักษณะเทพารักษ์แถบบางปะกงคือ แสดงลักษณะเทพารักษ์แบบท้องถิ่นชายน้ำ (ภาพซ้าย)
รูปเทพารักษ์บนแผ่นเจ็ดไม้เดิมได้พัฒนาเป็นแบบลอยตัว และปั้นหล่อด้วยโลหะของ “เจ้าแม่ทับทิม” (ภาพขวา) ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2546

ภาพที่ 14 รูปปั้นปูนบริเวณชายคาวัดสัมปทวน (นอก) ตำบลบางปะแก้ว อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา
แสดงเนื้อเรื่องภาพวิถีชาวแปดริ้ว เมื่อ พ.ศ. 2485 มีการปลุกอ้อย ตัดอ้อยทำน้ำตาลอ้อย ถ่ายเมื่อ พ. ศ. 2546

ภาพที่ 15 เทวรูปใหญ่ที่สุดในโลก “พระคณศปางคณบดี” กว้าง 9 เมตรสูง 15 เมตร อุทยานพระคณศ ตำบลสาริกา อำเภอเมืองนครนายก (ภาพซ้าย)
“พระคณศปางพักผ่อน” วัดสมานรัตนาราม จังหวัดฉะเชิงเทรา (ภาพกลาง)
พระคณศประทับยืนความสูง 30 เมตร ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา (ภาพขวา) ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2543

ภาพที่ 16 การชุมนุมของร่างทรงจากที่ต่างๆ ในจังหวัดชลบุรี พ.ศ. 2555 บ้านคักตี้ยชัย ศิลาส่งรุ่ง (บ้านเจ้าของงาน)
ร่างทรงแต่ละองค์จะเป็นที่ประทับของเจ้าพ่อเจ้าแม่ และเทพต่างๆ ถ่ายเมื่อ กุมภาพันธ์ 2555

ภาพที่ 17 ศาลเจ้าแม่หินเขาดั้งเดิมหน้าคึกมหาราชอ่างศิลาเป็นศาลขนาดเล็กตั้งอยู่ใต้ต้นไม้ และร่างทรงที่ประจำอยู่ที่ศาล เมื่อ พ.ศ. 2528 (สองภาพบน)
ศาลเจ้าแม่หินเขาใหม่แบบทรงจีนยื่นไปในทะเลในบริเวณเดียวกัน และรูปเจ้าแม่หินเขาเดิมเป็นลักษณะไทยและมีเจวีร์ดอยู่ด้านหลัง
รูปเจ้าแม่องค์ใหม่เป็นแบบเจ้าจีน (สองภาพล่าง) ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2556

ภาพที่ 18 งานแห่หลวงพ่อโสทรทางบก (ภาพซ้าย) และทางน้ำ (ภาพขวา)
ที่มา : เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา

ภาพที่ 19 จิตรกรรมฝาผนังบางส่วนของวัดเมืองกาย อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เขียนภาพการสัญจรทางน้ำด้วยเรือกลไฟ และเรือใบ
ถ่ายเมื่อ พ. ศ. 2543

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร.(2483). ชลบุรีภาคต้น. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานประชุมเพลิงศพ นางเทศ สมุทธานนท์. 26 ตุลาคม 2483. โรงพิมพ์มหามงกุฎวิทยาลัย.
- กรมแผนที่ทหารกระทรวงกลาโหม. (2496). ชุมชนโบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย, โครงการ World Wide Web.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ.(2544). สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา - ฉบับกรุงธนบุรีเล่ม 1. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. (2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดชลบุรี. กรุงเทพฯ: จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542
- คณะกรรมการเฉพาะกิจจัดทำหนังสือภูมิทัศน์ไทยในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. (2539). ภูมิทัศน์ ไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์.
- โครงการสนองพระราชดำริ กองโบราณคดีฝ่ายวิชาการ กรมศิลปากร.(2538). แหล่งโบราณคดีเกี่ยวเนื่องกับเส้นทางติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สระบุรี ปราชินบุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง และจันทบุรี. ฉบับที่ 1/2538
- ชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร.(2560). รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง สายธารสัมพันธ์ภูมิปัญญาสุขภาพ 3 สายชล: สถานการณ์การใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน 3 ถิ่นน้ำในปัจจุบัน (พ.ศ. 2553 - พ.ศ. 2558). คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน. ที่ราบเจ้าพระยาตอนล่างฝั่งทะเลสมัยทราวดี. วารสาร ภูมิศาสตร์. ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 พฤศจิกายน 2523.
- ธีรพงษ์ ทศวัฒน์.(2560). รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการปรับตัวของชุมชนท่าเสาอาน ท่ามกลางกระแสสังคมอุตสาหกรรม. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- น ณ ปากน้ำ. “ศิลปะแห่งเมืองศรีพโลที่ชลบุรี” วารสารเมืองโบราณ: ปีที่ 5 เล่มที่ 3. กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2522.
- พนังกร เพชรนาค.(2560). รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ของรูปเคารพที่ปรากฏในลุ่มน้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา : ดินแดนแห่งวัฒนธรรมสามน้ำ. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
- ภารดี มหาขันธและนันท์ชญา มหาขันธ.(2560).รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความหลากหลายทางนิเวศน์ วัฒนธรรมบางปลาสร้อย: รากฐานและภูมิหลังของจังหวัดชลบุรี. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
- ภวษา เรื่องชีวิต.(2560). รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: ภาพสะท้อนภูมิวัฒนธรรม และวิถีชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วชิรพงศ์ มณีนันท์วัฒน์.(2560). รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนริมน้ำบางปะกง - ริมน้ำบางปลาสร้อย: กรณีศึกษาอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา และชุมชนบางปลาสร้อย อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ศรีศักร วัลลิโภดม.(2545).อารยธรรมฝั่งทะเลตะวันออก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สมพล พงศ์ไทย.(2553). แปดเสาเหล็ก. เอกสารอัดสำเนา.
- สมาน สรรพศรี.(2560). รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง คติความเชื่อและภูมิรู้ของวัฒนธรรมชาวน้ำไทยจีน ในเขตบางปะกง - บางปลาสร้อย.คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุปิน สืบสงวน.(2550). “เมืองบางปลาสร้อยหรือเมืองชลบุรี” ในหนังสือที่ระลึก 72 ปีเทศบาลเมืองชลบุรี. เทศบาลเมืองชลบุรี.
- สุชาติ เกาทอง.(2552). ฐานข้อมูลศิลปวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2552. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

- _____.(2545). การสำรวจและศึกษาแหล่งข้อมูลพื้นฐานทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นในภาคตะวันออก (ศิลปกรรม - ศิลปหัตถกรรม). ชลบุรี. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- _____.(2544). ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นภาคตะวันออก. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์. องค์การค้าคุรุสภา หนังสือชุดภาษาไทย ของคุรุสภา. (2538). ชีวิตและงานของสุนทรภู่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- อาจิมโจนาราน อาจิมกิจ.(2560).รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง วิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกง ที่ปรากฏในภาพระดับพุทธศาสนสถานพื้นที่ จังหวัดฉะเชิงเทรา. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- Henni Mouhot. (1889). Voyage dans les ruyaueme de Siamve. de Cambouge, de Laos etaotres parties. Centraleas de l Indo - chine. Gendve : Olizanc,. 1889.